

Аъзамжон ДАДАХОНОВ
катта ўқитувчи
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари
университети
intern-journ@yandex.ru

ОНЛАЙН ЖУРНАЛИСТИКА ТАРАҚҚИЁТИНИНГ АСОСИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Мақолада бугунги ахборот даврида онлайн журналистика тараққиётига туртки бўлаётган муҳим тенденциялар: конвергенциялашув, глобаллашув, ихтисослашув ва тармоқлашув, интерактивлик, мультимедиалилик, гиперматнлилик ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари, интернет журналистика ривожига ўрни таҳлил этилади.

В статье исследователь анализирует основные тенденции онлайн журналистики: конвергенцию, глобализацию, специализацию и диверсификацию, интерактивность, мультимедийность, гипертекстуальность; особенности этих тенденций и их роль в развитии интернет-журналистики.

In this article the researcher analyzes the main tendencies of on-line journalism: convergence, globalization, specialization and diversification, interactivity, multimedia, hypertexts; peculiarities of these tendencies and their role in the development Internet journalism.

Калит сўзлар: ахборот жамияти, онлайн журналистика, фуқаролик журналистикаси, блогсоҳа, конвергенция, рақамлашув (дигитализация), инфотейнмент, эдютейнмент, инфорториал, глобаллашув, интерактивлик, ихтисослашув ва тармоқлашув, мультимедиалилик, гиперматнлилик.

Ключевые слова: информационное общество, интернет-журналистика, гражданская журналистика, блогосфера, конвергенция, оцифровка, инфотейнмент, эдютейнмент, инфорториал, глобализация, интерактивность, специализация и отделение, мультимедийность, гипертекстуальность.

Key words: information society, internet journalism, citizen journalism, blogosphere, convergence, digitization, infotainment, edyuteynment, infortorial, globalization, interactivity, specialization and separation, multimedia, hypertextuality.

Янги ахборот технологиялари тараққиёти оммавий коммуникация соҳасидаги сифат ва миқдорий ўзгаришига сабаб бўлди. Бу ўзгаришлар, биринчи навбатда, замонавий оммавий ахборот воситаларининг тубдан янгича усулларда фаолият юритишига таъсир кўрсатмоқда. Замонавий ОАВ тизими қиёфасини янгилаетган, вазибаларининг тобора кенгайишига сабаб бўлаётган онлайн журналистиканинг муҳим тараққиёт тенденцияларига эга.

Шундай тараққиёт тенденцияларидан бири – рақамлашув (дигитализация) дир. Рақамлашув тушунчаси орқали ОАВ контенти ва www.journal.fledu.uz

Илмий-методик электрон журнал

махсулотларининг барча шакллари: матн, графика, товуш, тасвир – барчасининг замонавий компьютерлар орқали ишлов бериш мумкин бўлган рақамли форматга ўтиши тушунилади. Рақамлашув ОАВ материалларининг исталган оммавий коммуникация каналлари орқали осон узатилишига, аудитория томонидан қийинчиликларсиз қабул қилинишига замин яратади. Чунончи, рақамли телевидениенинг пайдо бўлиши аудиториянинг барча қатламлариталаб ва истакларини эътиборга олган ҳолда телевидение фаолиятини йўлга қўйишга ва бунинг баробарида ўз аудиториясини кенгайтиришга йўл очди. Рақамлашув натижасида интернет ўзининг кенг рақамли формат имкониятлари билан энг муҳим ва чексиз ахборот маконига айланди. Ҳозирги кунда интернет сайтлари, турли ижтимоий тармоқлар, расмий ва норасмий блоглар орқали барча турдаги ахборот шакллари: матн, овоз, тасвир, фотография, инфографика, буларга қўшимча тарзда анимация – барчаси махсус дастурлар ёрдамида осонгина электрон форматга ўтказилмоқда, қисқа муддатда монтаж қилиниб, кенг аудитория эътиборига ҳавола этилмоқда. Мазкур рақамли форматдаги ахборот материаллари глобал тармоққа жойланиши билан бутун дунё аҳолиси уни кўриш имконига эга бўлади.

Конвергенция (лотинча *convergere* – яқинлашиш, қоришиш) ОАВ фаолиятининг тубдан янгиланишига муҳим туртки бўлаётган тамойиллардан бири. Ушбу тушунча ўзида турли ОАВга хос хусусиятларнинг бир оммавий коммуникация каналида бирлашиши, қоришиб кетишини ифодалайди. Технологиялар конвергенцияси турли ахборот тарқатиш каналлари: кабель, сунъий йўлдошли ТВ, мобил алоқалар, симсиз алоқа ва бошқалар орқали аҳолига ахборот етказишга қулайлик яратади. Шу билан бирга, матбуот, радио ва телевидеомахсулотларни ўзида жамлай олган универсал характерга эга ОАВни шакллантиради. Натижада аудиторияда ҳам бир мавзу ёки ҳодиса юзасидан далил ва ахборотга тўйинган турли шакл ҳамда форматдаги маълумотларни олиш имконияти пайдо бўлади.

Турли ОАВ каналларининг глобал маконда фаолиятини йўлга қўйиши уларга конвергенциялилик имкониятини бермоқда. Натижада уларнинг фаолиятида ҳам сезиларли ўзгаришлар кузатилмоқда. Янгитурдаги ОАВ янги кўринишдаги жанрларни ҳам юзага келтирди. Мазкур жанрлар ҳам ўзида конвергенция элементларини шакллантиргани билан эътиборлидир. Жумладан, бугунги кунда телевидениеда расмийликдан узоклашган, кўпроқ ижтимоий-маданий хабарларни кўнгилочар усуллар орқали узатишга хизмат қиладиган инфотейнмент (*information + entertainment*)(1), дастлаб хорижий педагогикада пайдо бўлган ва интернет журналистикаси тараққиёти билан янада оммалашган эдютейнмент (*education + entertainment*)(2), турли хусусий

ахборот узатиш каналларида йўлга қўйилган инфорториал (information + editorial) жанрлари шулар жумласидандир.

Журналистик амалиётда конвергенция бир неча кўринишларда намоён бўлмоқда:

1. Тайёрланаётган журналистик материалнинг конвергенциялашуви – бунда журналист томонидан тайёрланаётган ҳар бир материал матн, видео, аудио сингари қисмлардан ташкил топади ва барча ОАВ каналларида узатиш мумкин.

2. Журналист касбининг конвергенциялашуви. Журналист мультимедиа воситаларидан фойдаланган ҳолда материал тайёрлайди. Убарча ОАВ тури учун таъсирчан ахборот тайёрлаш усул ва кўникмалари бўйича етарли билимга эга бўлиши керак бўлади.

3. Ахборот бозорининг конвергенцияси. ОАВ саноати телекоммуникацион воситалар ва ахборот-компьютер технологиялар билан бирлашуви ахборот бозорида янги иштирокчилар: сунъий йўлдошли каналлар, интернет телевидение, компьютер компаниялари, интернет провайдерлар кабиларни бирлаштирди.

Конвергенциялашув шароитида мультимедиа воситалари, тармоқ хизматлари, компьютер технологиялари ва дастурий инжиниринг сингари соҳаларнинг имкониятлари битта коммуникация каналига бирлашади. Бу эса келажакда нафақат ОАВ тизими, балки у билан боғлиқ ахборот саноатини ҳам ўзгартириши мумкин.

Глобаллашув бугунги кунда ўзаро ҳамкорлик қилиш ва ошкораликнинг умумдунёвий тенденцияси саналади. Авваллари ОАВ фаолияти самарадорлиги ва камров доираси фақат унинг ахборот тарқатадиган муайян мамлакат ёки минтақа ҳудуди билан белгиланган бўлса, ҳозирга келиб, бу тушунчанинг аҳамияти пасаймоқда. Глобаллашув ва онлайн журналистика ҳар қандай ҳудудий ва вақт чегараларини енгиб ўтмоқда. Ўтган асрнинг 60-йилларида Г.Маклюэн тасвирлаган “глобал қишлоқ” тушунчаси бугунги кунда барпо бўлди.

Глобаллашув ахборот узатиш каналлари, ахборот манбаларининг кўпайишига, ахборот узатиш усуллариининг янгиланиши ва оммалашушига, медиаташкilotлар, ва албатта аудиториянинг кенгайишига кенг йўл очди.

Сўнги вақтларда мутахассислар янги ахборот технологиялари ва улар орқали тарқатилаётган ахборотнинг дунё бўйлаб кенг тарқалишига глобаллашув самараси деб қарашмоқда. Бундай вазиятда ахборот соҳасидаги технологик тараққиёт бутун дунёни қамраб олади. Агар мамлакатлар бу соҳадаги тараққиётга алоҳида эътибор бермасалар, бошқа давлатларнинг ахбороти таъсирида ёки турли ахборий хуружлар остида қолиши мумкин.

Президентимиз И.Каримовнинг “Ахборот асри” деб ном олган XXI асрда ҳеч қайси давлат ёки жамият ўзини темир девор билан ўраб яшай олмайди” (3, 12-13), – деган фикрлари ғоят ўринли.

Шуниҳам эътирофэтиш керакки, глобаллашув кучайгани сари антиглобаллашув ҳаракатлари ҳам юзага келмоқда. Яъни Хитой, Ҳиндистон сингари давлатларда ташқи ахборот хуружларидан ҳимояланишнинг турли усул ва технологиялари яратилмоқда. Бироқ ОАВ глобаллашувини бутунлай тўхтатишнинг тўлиқ иложи йўқлиги бугун ҳеч кимга сир эмас.

Ихтисослашув ва тармоқлашув. Ҳозирги кунда ОАВ глобаллашув тенденцияси орқали жуда катта аудиторияни қамраб олиш имкониятига эга бўлса ҳам, аксарият онлайн ОАВ каналлари бу имкониятдан тўлиқ фойдаланишга ҳаракат қилмаяпти. Глобаллашув шароитида ахборот каналларининг кўплиги, ахборот тарқатиш усул ва технологияларининг бир хиллашуви, ахборот бозоридаги кескин рақобат онлайн журналистиканинг тезкор ахборот билан осон таъминлашинига йўл очди. Фуқаролик журналистикаси тушунчаси кириб келиши билан ахборот ёзиш ва уни таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлган ҳар қандай шахс ҳам турли расмий ва норасмий сайтлар, ижтимоий тармоқлар ва форумлар орқали муайян воққа ҳақида ахборот узата бошлади. Бундай шароитда ахборот тарқатиш осонлашади ва унинг товар сифатидаги қиймати пасаяди. Шу боис ОАВ ўз фаолиятини муайян соҳага ихтисослаштириб, аудиториянинг тор қатламларига хизмат кўрсатиш, уларнинг қизиқиш ва ахборотга бўлган эҳтиёжларини тўлиқ қоплашга интилиш орқали кўпроқ самарага эришиши мумкин. Интернет журналистикаси тадқиқотчи олима Д.Рашидованинг таъбири билан айтганда, анъанавий ОАВ “point to point”, яъни “нуқтадан нуқтага” ахборот узатган бўлса, интернет ОАВ ундан фарқли равишда “point to multipoint”, яъни “нуқтадан кичик нуқтага” ахборотни йўналтиради.

Кабель, рақамли, интерактив ва онлайн ТВ фаолияти айнан шу йўналишда қурилган бўлиб, улар аудиториянинг кичик қатламлари ва яққа шахснинг ҳам қизиқиш ва эҳтиёжларини ҳисобга олиб, ахборот узатишга интилади.

Интерактивлик. Анъанавий ОАВ фаолиятида жамият демократлашувининг асосий омилларидан бири сифатида баҳолаб келинган интерактивлик тенденцияси жамиятда ошқоралик, ахборотга очиқлик, плюрализмнинг шаклланиши ва ОАВ фаолиятини халқнинг орзу-умидлари, қизиқиш ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда йўлга қўйишда муҳим ўрин тутди. Интернет журналистиканинг тараққий этиши билан интерактивлик тамойили энг асосий ва етакчи тараққиёт тенденцияларидан бирига айланди. Фуқаролик журналистикаси, блогсоҳанинг юзага келиши ва оммалашшида

аудитория учун интерактив усуллардан фойдаланишнинг кенг имкониятларини яратиш ҳал қилувчи вазифани ўтади. Интерактивлик, яъни икки томлама мулоқот аудиторияни нофаол ахборот қабул қилувчидан фаол қабул қилувчига айлантирди. Интернет журналистикасида эса ахборот олиш, тарқатиш ва уни қабул қилиш энди шу соҳага қизиққан ҳар қандай шахс учун оддий машғулотга айлана борди. Ҳар бир интернет ОАВ ўзининг ахборот материали учун алоҳида форумлар яратиш, қайдлар учун жой қолдиришорқали аудиторияфикрини тезкор суръатда ўрганишга, унинг қизиқишларини инобатга олиб, ахборотни шакллантиришга интила бошлади. Айрим блоггерлар учун эса интернет форумлар муайян ҳодиса ёки мавзу ҳақида респондентларнинг фикрларини ўрганиш, аудитория фикри бўйича турли социологик тадқиқотлар ўтказиш ва шу асосда таҳлилий журналистик материаллар тайёрлаш имкониятини яратиб берди. Мазкур ҳолатларнинг барчаси интернет журналистиканинг интерактивлик хусусияти билан юзага чиқмоқда.

Мультимедиалилик. Кўп ҳолатларда интернет ўзининг мультимедиа хусусияти билан устундир. Мультимедиа – инглиз тилидаги “multi” ва “media” сўзларидан олинган бўлиб “кўп”, “бирнеча” ва “ахборот узатувчи воситалар” маъноларини билдиради. Демак, мультимедиа тушунчасини – бирнеча усулда ахборот узатиш деб қабул қилиш мумкин. Мультимедиа – матн, расм, овоз ва тасвир кабилардан камида иккитасининг бирлашиб ахборот узатишидир. Фақат расмнинг анимацион ҳолатини ҳам мультимедиа сифатида эътироф этиш мумкин. Мультимедиа маълумотларнинг аниқ ва тушунарли етказиб берилишини таъминлайди.

Ҳозирги компьютерларни мультимедиа компьютерлари деб аташади. Лекин кўпчилик бу фикрга қўшилмайди. Компьютерларнинг бундай номланиши оддий компьютерлардан мураккаб компьютерларга ўтилганда пайдо бўлган. Бунга мураккаброқ компьютерларда овоз ва ишлаш программалари ёрдамида анимацияларнинг ишлатилиши сабаб бўлган. Мультимедиа усулида узатилган маълумот оддий усулда (яъни фақат матнда) узатилган маълумотдан кўра кўпроқ самаралироқдир. Чунки ундаги расмлар, жадвал, инфографика ва бошқа тегишли манбаларга боғланишларнинг ўқувчига кўпроқ маълумот бериши аниқдир.

Гиперматнлилик. Гиперматн Интернет саҳифасидаги баъзи сўзларнинг тўлароқ маъно ёки ўша сўзга нисбатан батафсилроқ маълумот бериш учун бошқа саҳифага боғлаш – бирор атама ҳақида маълумот олиш учун бошқа саҳифага «сакраш»дир. Буларга оддийгина сичқонча орқали гиперматнни босиш орқали ўтилади. Гиперматнлардан деярли барча турдаги электрон (Интернет, интранет, CD-ROM, компьютер дискларида

сақланадиган) матнларда фойдаланилади. Гиперматн тушунчаси 1965 йили АҚШлик компьютер билимдони Тед Нельсон томонидан киритилган. У *giper* сўзини фойдаланувчиларнинг электрон матнларни ўқиётганда бири-бирига алоқадор мавзуларга *тезлик* билан ўтишини таърифлаш учун ишлатган.

Гиперматнлар веб-сайтларнинг асосини ташкил этади. Шунингдек, кейинги пайтда жуда кўп дастурлар (Microsoft Word, Macromedia Flash ва бошқалар) ўз имкониятларини гиперматнлардан фойдаланиб оширмоқда. Барча **браузерларда**⁶ очилиши тез ва осон амалга оширилади.

Онлайнжурналистика юқоридаги тенденциялар асосида ўзининг ахборот узатувчи каналлари, интернет журналистлари, ўз аудитория катламини шакллантирди. Ахборот технологиялари ва дастурларнинг ривожланиши билан мазкур тенденциялар янги қирраларда намоён бўлмоқда. Журналистлар, ОАВ ва аҳоли учун ахборот йиғиш, саралаш ва тарқатишнинг янги усулларини яратиб бермоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бу ҳақда қаранг. Cyclowiki.org/wiki ҳамда Землянова Л.М. Зарубежная коммуникативистика в преддверии информационного общества. Толковый словарь терминов и концепций. – М.: Изд. МГУ, 1999.
2. Зиновкина М.М. Педагогическое творчество / Модульно-кодое учебное пособие. – М.: МГИУБ 2007.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. –Т.: Ўзбекистон, 2009.
4. Калмыков А.А., Коханова Л.А., Интернет – журналистика, –М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005.
5. Лукина М.М., Фомичева И.Д., СМИ в пространстве Интернета. –М.: МГУ, 2005.
6. Рашидова Д.К. Интернет как источник журналистской информации. –Т.: Университет. 1999 г.

⁶Браузер – Веб-сайтларни очиш учун мўлжалланган программа (мас. Internet explorer, Netscape ва боўқалар).